

Il-Wirt Lingwistiku: il-Lingwa Maltija

Kitba ta' Madeline Micallef
B.A. (Hons) (Melit.)

Introduzzjoni

Il-lingwa Maltija hi riflessjoni tal-istorja mhallta tan-nazzjon Malti. Mal-mogħdija taż-żmien, il-gzejjer tagħna ġew mahkuma minn diversi hakkiema minhabba l-pożizzjoni ġeografika tagħhom. B'riżultat ta' dan, islienna spicċa sabiex iddakkar hekk kif ġie f'kuntatt mal-ilsna użati mill-hakkiema. Permezz ta' dan il-kuntatt li lsienna kellu m'ilsna oħra barranin spicċa sabiex adotta aspetti morfologiċi u aspetti lessikali. Il-Malti assorba minn tliet ghejjuni ewlenin li huma: is-Semitiku matul il-ħakma Għarbija; ir-Rumanz fi żmien l-Ordni ta' San Ġwann u l-Anglo-Sassona matul il-ħakma Ingliża. Madanakollu, għall-kuntrarju tas-Semitiku u r-Rumanz, l-influenza Ingliża baqgħet thalli mpatt anke wara li l-Ingliżi telqu minn Malta. Dan minhabba li d-dinja saret waħda globalizzata u aħna, bħala bnedmin sirna ma noqogħdux minghajr l-internet. Għaldaqstant, il-Malti baqa' jassorbi kliem li ġej mill-Ingliż.

Il-Perjodu Semitiku

Malta għaddiet għand l-Għarab f'attakk li seħħ fil-lejl ta' bejn it-28 u d-29 t'Awwissu 870 W.K. L-Għarab li ħakmu lill-gzejjer Maltin kienu ġejjin min-naħa ta' fuq tal-Afrika li huwa magħruf iżjed bħala l-Maghreb. Ovvjament minhabba li l-Maghreb huwa magħmul minn numru differenti ta' pajjiżi, dawn l-Għarab kienu jtkellmu varjetà t'Għarbi li kien tbiegħed kemxejn mil-lingwa materna Għarbija. Skont Farrugia, dan it-tbeġhid l-iżjed li kien jidher kien fil-forom verbali, fil-morfologija Inflettiva; jiġifieri l-binja tal-forom grammatikali u fid-deklinazzjonijiet tan-nom. Dan il-perjodu serva bħala l-pedament tal-lingwa Maltija. Fil-fatt, il-vokabularju marbut mal-ħajja sempliċi l-iżjed mas-settur tal-biedja u s-sajd hadnieh kważi kollu mis-Semitiku. Infatti, fis-sena 1124 W.K. huwa magħruf li seħħ il-konċepiment tal-Malti. Barra minn dan, mill-Għarbi ssellifna l-morfologija. Il-morfologija hi l-istudju ta' kif il-lingwa tibni l-kliem tagħha. Mis-Semitiku hadna wkoll il-pronomi personali bħal: 'Jien', 'int', 'hu', 'hi', 'aħna', 'intom' u 'huma'. L-ewwel kelma bil-Malti jingħad

li kienet 'madie' li tirreferi għal-lanċa li biha wiehed kien jista' jaqşam il-fliegu bejn Malta u Għawdex. Mill-Għarbi ma ssewvniex biss vokabularju jew morfologija, iżda Joseph Aquilina fil-kiteb *'Maltese linguistic surveys'* jispjega li madwar hamsin kunjom li jhaddnu l-familji Maltin u Għawdxin huma ta' nisel Semitiku. Fil-fatt hafna minn dawn il-kunjomijiet huma popolari f'Malta. Fosthom insibu l-kunjomijiet bħal: 'Borġ', 'Camillieri', 'Micallef', 'Buttigieg', eċċ. Fuq skala iżjed nazzjonali, ġeografikament it-toponomastika, fi kliem ieħor l-ismijiet tal-ibliet u l-irhula tal-gzejjer Maltin bħal: 'Żejtun', 'Haż-Żebbuġ', 'Wied il-Għajn', 'Hal Safi', 'L-Imġarr' fost il-hafna ismijiet ta' lokalitajiet oħra huma kważi kollha ta' nisel Semitiku.

Mal-wasla tan-Normanni ġewwa Malta, l-affarijiet inbidlu xi ftit. Dan għaliex mal-wasla tal-Konti Ruġġieru fl-1090 dan kien heles lill-ilsiera. Infatti, bħala xhieda li l-Iżlam baqa' fil-gzejjer Maltin, għandna xi muniti bi skrittura Latina u Għarbija minn dan il-perjodu kif ukoll xi oqbra li nstabu fir-Rabat Malta. Iżjed tard, fis-sena 1241 W.K. Gilberto Abate li kien amministratur f'isem ir-Re Federiku II, isemmi li f'dan il-perjodu Malta kellha tliet komunitajiet reliġjużi: dik tal-Musulmani, tal-Lhud u tal-Insara. Il-popolazzjoni ta' Malta f'dan il-perjodu kienet bejn wiehed u ieħor mal-10,000 ruħ. Fis-sena 1249, ir-Re Federiku II keċċa lill-Musulmani minn ġziritna. Għaldaqstant, dan kien ifisser li f'Malta kien baqa' biss l-Għarab li kkonvertew għall-Kattoliċizmu. Ma' din it-keċċija, il-lingwa ġarrbet effetti lingwistiċi. Dan minhabba l-fatt li l-lingwa ma baqgħetx tassorbi daqstant mis-Semitiku minhabba li l-kuntatt minn mal-Għarab kien naqas b'mod drastiku. Madanakollu, f'dan il-perjodu bdiet diehla l-influenza Ewropea li bdiet tithallat sew mad-djalett Għarbi li kien twieled u żviluppa ġewwa pajjiżna. L-iżjed ghejjun li beda jhalli influwenza fuq ilsienna f'dan il-perjodu kien il-Latin. Il-Latin kienet il-lingwa użata fl-amministrazzjoni u iżjed 'il quddiem daħal ukoll l-Isqalli u t-Taljan. Aktar ma beda jgħaddi ż-żmien, il-kuntatt mal-Ewropa beda dejjem jikber kif ukoll jissahha. Għalhekk, kliem marbut ma' mod ġdid t'ghejxien beda jinfiltra fil-lingwa tagħna.

L-influenza Semitika naqset sew f'dan il-perjodu, iżda meta ġiet misjuba l-poezija 'Il-Kantilena'; li hija l-egdem poezija fil-letteratura tagħna u nkitbet bejn wiehed u ieħor fl-1470, jekk wiehed josserva sew din il-poezija jsib li hi kważi kollha miktuba mis-Semitiku, hlief għall-kelma 'vintura' li hi kelma ta' nisel Rumanz, jiġifieri li ġejja mit-Taljan jew mill-Isqalli. Għalkemm oriġinarjament din il-poezija nkitbet minn Pietru Caxaro, li kien nutar u allura

dan ifisser li kien ġej mill-alta soċjetà, xorta wahda għażel li jikteb din il-poezija bis-Semitiku. Dan x'aktarx sehħ minhabba li hassu iżjed komdu sabiex jesprimi s-sentimenti tiegħu hu u jikteb. Din il-poezija hija dwar il-maħbuba ta' Pietru Caxaro, fejn hu jipproponilha sabiex tiżżewġu iżda din tirrifjuta li tintrabat miegħu bis-sagrament taż-żwieġ. Din il-poezija nstabet fl-Arkivji Nutarili ġewwa l-Belt Valletta fit-22 ta' Diċembru tal-1966, f'wiehed mir-reġistri notarili minn Godfrey Wettinger u Fr. Mikiel Fsadni. Barra minn hekk, 'Il-Kantilena' ssaħħa ix-xhieda li l-konsonanti 'għ' u 'h' kellhom hoss u l-hoss tagħhom kien jintgħażel minn xulxin. Iżda, sfortunatament fi żmien il-Kavallieri dan il-hoss intilef.

Iżjed ma beda jgħaddi ż-żmien, l-influenza Rumanza iżjed bdiet tippersisti u mal-wasla tal-Kavallieri ta' San Ġwann dan il-kuntatt iżjed kompli jissahha.

Il-Perjodu Romantiku

lx-xwieni ta' San Ġwann daħlu fil-Port il-Kbir fl-1530. Mal-wasla tal-Kavallieri beda jingħad li l-Malti hu mnissel mill-Puniku. Dan minhabba li l-Maltin kienu jassoċjaw is-Semitiku mal-Għarab u mar-reliġjon Iżlamika. Allura, sabiex jiddisassoċjaw il-Malti minn mal-Għarbi, bdew jassoċjaw il-Malti mal-Puniku sabiex jelevaw il-valur tal-lingwa. Mal-miġja tal-Kavallieri, in-numru ta' knejjes f'Malta żdied b'numru sostanzjali. Infatti, fil-perjodu Għarbi, ċirka l-1350, Malta kellha 10 kappelli biss iżda mal-wasla tal-Kavallieri, in-numru ta' kappelli tela' għal madwar 430, filwaqt li Malta kellha madwar 12-il parroċċa. Mat-twaqqif ta' knejjes ġodda, nibtu wkoll ordnijiet reliġjużi. Fil-perjodu li l-Kavallieri damu f'Malta, pajjiżna ġarrab ukoll bidliet kbar, l-iżjed mill-aspett kulturali. Dan għaliex il-Kavallieri kienu ulied nies nobbli. Ovvjament, dan it-tibdil ġab miegħu lessiku ġdid assoċjat mal-kultura għolja bħalma huma: it-teatru, l-arti u l-mużika kif ukoll lessiku marbut mal-Università. Il-Malti bilfors kellu jissellef dan il-kliem sabiex ilaħhaq mal-iżviluppi li bdew isehħu fl-oqsma kollha tal-ħajja. Għal din ir-raġuni, id-djalett Għarbi beda jithallat mar-Rumanz. Il-perjodu Romantiku daħhal miegħu neoloġiżmi ġodda, jiġifieri vokabularju ġdid ta' nisel Taljan. L-influss ta' dan il-vokabularju kien wiehed qawwi tant li kif jgħid il-Malti, 'il-musmar il-ġdid jaqla' l-qadim', u kliem ta' nisel Romantiku beda jieħu post kliem ta' nisel Semitiku.

Il-kliem Semitiku għall-bidu li beda jiġi f'kuntatt ma' kliem ta' nisel Rumanz beda joħroġ il-konsonanti tal-għerq miz-zokk morfemiku. Iżda,

dan ma baqax isehh hekk kif kellna influuss qawwi ta' kliem ta' nisel Rumanz li beda diehel fil-Malti.

Żmien il-Francċiżi

L-influenza tal-Kavallieri aktar ma beda jghaddi ż-żmien iżjed bdiet tnaqqas. Dan minhabba li lejn l-aħħar tat-tmexxija tagħhom il-Kavallieri saru korrotti, tant li fl-1798 Napuljun Bonaparte rnexxielu jirbaħ il-gżejjer Maltin. Fis-sentejn li damu f'Malta l-Francċiżi ma tantx ħallew impatt lingwistiku fuq il-lingwa tagħna. Fil-fatt il-lingwa tagħna ssejlfet ftit kliem minn dan il-perjodu bħal: 'bonswa', 'bonġu' u 'qattus'. Il-Maltin qamu kontra l-Francċiżi minhabba li kien qiegħed isir serq mill-knejjes. Fil-perjodu tal-imblokk il-Maltin talbu l-ghajjnuna lir-Renju taż-żewġ Sqallijiet u lill-Gran Brittanja.

Id-djalett Malti

Il-lingwa Maltija għalkemm hija rikonoxxuta mill-Kostituzzjoni ta' Malta bħala l-lingwa uffiċjali ta' pajjiżna dan ma kienx minn dejjem hekk. Il-Malti, fi żmien il-perjodu Għarbi (870-1091) u fi żmien l-Ordni tal-Kavallieri (1530-1798) kien jaqdi biss lill-popolin. Għalhekk, il-Malti kien iservi bħala l-mezz ewlieni ta' komunikazzjoni mas-saff t'isfel tal-ġerarkija soċjali. F'dan iż-żmien, il-Malti kien jaqdi biss il-funzjoni t'islien mithaddet fejn ma kienx rikonoxxut u għalhekk kien nieqes minn kull prestiġju soċjali. Il-Malti kien nieqes mill-prestiġju soċjali minhabba l-fatt li l-Malti qatt ma ġie kkodifikat, jiġifieri qatt ma kellu r-regoli ta' kif wiehed għandu jikteb il-Malti. Id-dizzjunarju u l-grammatika flimkien mal-alfabett li nużaw illum il-ġurnata biex niktbu l-ittri, e-mails jew messagġi twieldu fi żmien Mikiel Anton Vassalli, jiġifieri bejn l-1764-1829. Sfortunatament, il-lingwa barranija tal-ħakkiema kienet tgawdi minn prestiġju soċjali ħafna iżjed għoli għaliex kienet tkun mitkellma mill-klassi l-gholja tal-Maltin u kienet tkun diġà stabbilita fil-pajjiż li l-ħakkiema kienu ġejjin minnu.

Mikiel Anton Vassalli

Sfortunatament, Mikiel Anton Vassalli fi żmien ftit li xejn kien stmat u beda jingħata l-importanza misthoqqha wara mewtu. Mikiel Anton Vassalli twieled nhar il-5 ta' Marzu tal-1764 u miet nhar it-12 ta' Jannar tal-1829. Lawrenz Cachia u Michelantonio Vassalli fil-Ktieb 'Mikiel Anton Vassalli' jistqarru li ftit li xejn għandna ddokumentat kif kienet it-tfulija tiegħu, iżda x'aktarx din kienet waħda trankwilla. Però dan ma jstax jingħad ukoll għal meta kiber. Infatti, Vassalli spicċa sabiex ingħata sentenza t'ghomor il-ħabs taħt il-Kavallieri filwaqt li hekk kif Malta għaddiet taħt il-Francċiżi, Vassalli spicċa eżiljat minn Malta wara li nqagħlet

rewwixta kontra tagħhom. Għalkemm, ħajtu f'Malta ma tagħtux bil-ward, ħajtu ġewwa Franza kienet ta' xort'oħra, tant li kien meqjum sew minn Napuljun Bonaparte. Dan wara li Mikiel Anton Vassalli rnexxielu jkabbar il-pjanti tal-qoton ġewwa Franza.

Żmien l-Ingliżi

Uffiċjalment il-gżejjer Maltin għaddew għand il-qawwa navali Ingliża fl-1813 fit-trattat ta' Vjenna. F'dan iż-żmien, il-parti l-kbira tal-Maltin kienu jittkellmu bil-Malti iżda l-maġġoranza tal-poplu Malti kien illitterat filwaqt li ftit nies kienu pprivileġġati u jafu skola għax kienu sinjuri u għalhekk kienu jifilhu jħallsu għall-edukazzjoni. Dan ġara minhabba n-nuqqas t'infurzar min-naħa tal-awtoritajiet għax l-edukazzjoni ma kinitx obligatorja, minhabba li ħafna mill-popolin kienu jaħdmu fis-settur tal-biedja jew tas-sajd. F'dan iż-żmien, is-sitwazzjoni lingwistika f'Malta kienet li l-Maltin biex jikkomunikaw kienu jużaw il-Malti filwaqt li dawk li kienu jafu jiktbu kienu jużaw it-Taljan. Ovvjament, l-Ingliżi riedu li l-Maltin jadottaw il-lingwa tagħhom.

Fil-gżejjer Maltin, bejn l-1878-1940 inqagħlet il-kwistjoni tal-lingwa. Din il-kwistjoni nqagħet mal-wasla tal-Kummissarju Rjali Sir Patrick Keenan fl-1878, hekk kif dan hejja rapport magħruf bħala l-Keenan Report. F'dan ir-rapport, Sir Patrick Keenan irrapporta t-tibdil li kellu jsir fl-iskejjel tal-Gvern u fl-Università sabiex l-edukazzjoni ta' Malta setgħet timxi 'l quddiem. Fi żmien l-Ingliżi, il-lingwa Taljana kienet tintuża fil-Qrati, fl-Università, fl-amministrazzjoni tal-Gvern, fil-Knisja u fil-Liċeo li f'dak iż-żmien kienet l-unika skola sekondarja f'Malta. Keenan issuggerixxa li fl-edukazzjoni primarja, l-Ingliż u t-Taljan kellhom ikunu mghallma pari passu, iżda biddel fehmtu minhabba li kien tal-idea li meta l-Maltin jemigraw

lejn il-pajjiżi tal-Imperu Inġliż, il-Maltin kienu ser jiġu b'zonn il-lingwa Inġliża. Hekk kif feġġet din il-kwistjoni lingwistika, l-ewwel żewġ partiti politiċi ġew iffurmati. Dawn iż-żewġ partiti politiċi kienu: il-Partit Riformista ta' Sigismondo Savona li twaqqaf fl-1879 li kien favur it-tagħlim tal-Inġliż u l-Partito Anti-Riformista ta' Fortunato Mizzi li ġie stabbilit fl-1880. Iżjed tard, fl-1934 il-lingwi uffiċjali tal-pajjiż saru l-Malti u l-Inġliż. Hekk kif it-Taljani fl-1940 tefgħu l-ewwel bombi fuq Malta, il-Maltin ma baqgħux jappoġġjaw din il-lingwa u b'riżultat ta' dan, il-kwistjoni tal-lingwa ġiet fi tmiemha. Il-gwerra rnexxielha ddaħhal haġna lessiku ta' nisel Anglo-Sassonu bħal: 'air-raid', 'shelter', 'speed fire', 'tanker', 'air-craft', eċċ. Fi żmien l-Inġliżi daħal xi lessiku marbut mat-tfal li għadu magħna sal-lum il-ġurnata għalkemm naqqas xi ftit mill-popolarità tiegħu bħal: 'horsey', 'birdy', 'dogy', 'dummy', eċċ. Mill-Inġliż issellifna s-suffiss '-s' sabiex nindikaw il-plural eż. 'čips', 'flats', 'kompjuters', 'spaners', 'wires', eċċ.

Għalkemm Malta m'għadhiex tiffirma parti mill-Kolonja Inġliża, xorta waħda bqajna niġu influwenzati lingwistikament mill-Inġliż. Dan ġara minħabba li l-lessiku Malti marbut ma' dawn l-oqsma ma jistax jaqдина għax fir-ripertorju ta' lsienna m'għandniex kliem li għandu l-istess ekwivalenza. Għaldaqstant, ilsienna kellu jissellef kliem mil-lingwa Inġliża. Sfortunatament, kemm-il darba fuq il-mezzi tal-media speċjalment programmi tal-ikel jew paġni tal-ikel nisimghu frażijiet jew naqraw frażijiet bil-Malti-Inġliż imħallat minflok nużaw kelma li għandna diġà fir-repertorju tal-Malti bħal: jipplejtja - iservi; niggarnixjaw - iżżejjen; tibbejkja - taħmi; tigrejta - tħakkek eċċ. Dejjem għandna nżommu f'moħħna li kemm jista' jkun qabel nimportaw lessiku ġdid mil-lingwa Inġliża, naraw jekk il-Malti jistax jaqдина għax meta nużaw jew nissellifu kliem minn lingwa oħra,

inkunu qegħdin nagħmlu ħsara lil-lingwa tagħna flok nagħornawha maż-żminijiet.

Konklużjoni

Bħala Maltin għandna nkunu kburin li għalkemm il-pajjiż tagħna huwa wieħed żgħir, għandna l-lingwa tagħna. Għaldaqstant, għandna nġożzu u nużaw il-lingwa tagħna kemm nistgħu bħal pereżempju meta niktbu u nibagħtu l-e-mails, l-iktar meta nkunu nafu li r-riċevitur hija persuna Maltija. Barra minn hekk, issib persuni li meta jittkellmu, iħalltu bla kontroll il-Malti u l-Inġliż f'daqqa sabiex jidhru superjuri, iżda fil-verità dawn l-individwi jkunu qegħdin jagħmlu ħsara lil-lingwa tagħna. F'moħħna għandna dejjem inżommu li l-ebda lingwa mhi superjuri għall-oħra. Wara kolloxx, il-Kostituzzjoni ta' Malta li hija l-ogħla liġi ta' Malta tagħti liż-żewġ lingwi l-istess valur u importanza. Iżda dan ma jfissirx li għandna nabbandunaw il-Malti għax naraw bħala lingwa ristretta għall-pajjiżna biss u għalhekk nagħzlu li lit-tfal inkellmuhom biss bl-Inġliż. Lit-tfal irridu ngħallmuhom iż-żewġ lingwi u fuq kolloxx nġożzu dak li huwa tagħna u dak li jagħtina identità bħala poplu.

HAIR BY

marie

CLAIRE

Treat your hair well

♥

Marie Claire Cassar

+356 79818365

Trejqet is-Sagħtar, Żejtun